

РОЗДІЛ 11 МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

УДК 341.24

РОЛЬ МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ СИСТЕМИ ООН У СФЕРІ ВІДНОВЛЮВАНОЇ ЕНЕРГЕТИКИ

ROLE OF THE UN INTERNATIONAL ORGANIZATIONS IN THE FIELD OF RENEWABLE ENERGY

Бенедик Я.С.,

аспірант кафедри міжнародного права

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Стаття присвячена ролі ООН, її органів та спеціалізованих установ у міжнародному співробітництві в сфері відновлюваних джерел енергії. Акцентується увага на глибині дослідження, масштабності планування, ефективності впровадження проектів, в тому числі фінансових ініціатив у сфері відновлюваної енергетики в межах діяльності ООН.

Ключові слова: Організація Об'єднаних Націй, спеціалізовані установи ООН, відновлювана енергетика, міжнародне співробітництво щодо відновлюваних джерел енергії.

Статья посвящена роли ООН, ее органов и специализированных учреждений в международном сотрудничестве в сфере возобновляемых источников энергии. Акцентируется внимание на глубине исследования, масштабности планирования, эффективности реализации проектов, в том числе финансовых инициатив в сфере возобновляемой энергетики в рамках деятельности ООН.

Ключевые слова: Организация Объединенных Наций, специализированные учреждения ООН, возобновляемая энергетика, международное сотрудничество по возобновляемым источникам энергии.

The article is devoted to the role of the UN system, its bodies and specialized agencies in the international cooperation on renewable energy. Attention focused on the depth of the research, planning scale, projects efficiency (including funding initiatives) of the UN framework in the field of renewable energy

Key words: United Nations, United Nations specialized agencies, renewable energy, international cooperation on renewable energy.

Актуальність теми. Успіх міжнародного співробітництва у сфері відновлюваної енергетики залежить від існування ефективного організаційного механізму. Наявність спеціалізованих міжнародних установ не лише створює умови для вирішення міжнародною спільнотою конкретних проблем та досягнення цілей, а й забезпечує однорідність, стабільність та узгодженість кооперації держав та інших міжнародних акторів у певній сфері. На сьогодні система ООН відіграє роль домінуючого осередку діяльності держав та неурядових організацій в контексті екологічної проблематики та відновлюваної енергетики. Саме ООН належить статус флагамена стосовно перших ініціатив із дослідження та просування відновлюваних джерел енергії як альтернативи традиційній системі енерговиробництва. Крім того, саме ООН виступає об'єднуючою ланкою в діяльності як спеціалізованих міжнародних міжурядових, так і неурядових організацій.

Слід зазначити, однак, що роль ООН у сфері відновлюваної енергетики не є достатньо дослідженою у вітчизняній доктрині. Серед вітчизняних науковців здебільшого увагу вказаній тематиці приділяє С.Д. Білоцький. Серед зарубіжних авторів окремі питання діяльності міжнародних організацій у сфері відновлюваної енергетики досліджувалися у працях

А. Штайнера, Т. Вальде, А. Бредбрук, Т. Ван де Граф та ін. Тому звернення до питання ролі міжнародних організацій системи ООН у сфері відновлюваної енергетики вбачається актуальним напрямком наукових досліджень.

Виклад основного матеріалу. Ряд спеціалізованих установ ООН почали приділяти увагу екологічній проблематиці в 1950-ті – на початку 1960-х років у контексті своєї основної профільної діяльності, що пов'язана із вирішенням різноманітних питань. Умовно їх можна розділити на три групи: економічного (ФАО, ІКАО, ІМО, ВМО), соціального (ВОЗ) та культурно-гуманітарного (ЮНЕСКО) характеру [1, с. 486–487].

На думку С.Д. Білоцького, саме період 1956–1961 рр. став першим етапом у процесі залучення проблем екологічно орієнтованої енергетики до діяльності ООН і був позначений збором інформації щодо існуючих видів нової та відновлюваної енергетики (переважно така діяльність здійснювалася Економічною та соціальною радою ООН). Другий етап (1961–1977 рр.), який виокремлюється вченими, ознаменований проведенням першої конференції з відновлюваної енергетики, закликами до створення наукової бази для дослідження різноманітних джерел відновлю-

ваної енергії. На третьому етапі (1977–1992 рр.) до підтримки відновлюваних джерел енергії долучився головний орган ООН – Генеральна Асамблея, починають проводитися регулярні конференції з відновлюваної енергетики, що дало поштовх для розповсюдження екологічно орієнтованої енергетики в розвинутих країнах. Четвертий етап (1992–2010 рр.) характеризується активною участю органів ООН у розвитку різноманітних видів екологічно орієнтованої енергетики, у тому числі відновлюваних джерел енергії. У цей період звертається увага на необхідність вирішення проблем «енергетичної бідності» завдяки використанню відновлюваних джерел енергії в країнах, що розвиваються. П'ятий етап (з 2010 р.) розпочався зі створення спеціалізованої міжурядової організації IRENA (Міжнародне агентство з відновлюваних джерел енергії), а також прийняття рішення щодо поступового скорочення енергоємності виробництва на 40% до 2030 р. [2, с. 40].

Як вже зазначалося, первинна ініціатива щодо включення питань відновлюваної енергетики до напрямів діяльності ООН та її спеціалізованих установ належала Економічній та соціальній раді ООН (ЕКОСОП). Саме скликана ЕКОСОП у 1961 р. Римська конференція ООН щодо нових та відновлюваних джерел енергії вперше присвятила увагу цій тематиці, зосередившись на необхідності обміну ідеями та досвідом щодо використання сонячної, вітрової та геотермальної енергії.

На створення та визначення напрямів міжнародно-правової охорони навколишнього середовища в діяльності ООН вплинула прийнята Генеральною Асамблеєю ООН низка резолюцій, у тому числі резолюція № 1831 (XVII) «Економічний розвиток та охорона природи» від 18 грудня 1962 р. [3, с. 52]. Зокрема, у вказаному документі зазначається, що «природні ресурси, флора та фауна можуть бути надзвичайно важливими для подальшого економічного розвитку держав та корисними для їхнього населення» [4]. Це положення слугувало утвердженню впевненості в тому, що будь-який економічний прогрес має відбуватися нерозривно з діями, спрямованими на захист природи.

За таких умов у 1965 р. Резолюцією Генеральної Асамблеї № 2029 (XX) було затверджене рішення щодо створення Програми розвитку ООН (ПРООН) з метою «надання допомоги для підтримки і доповнення національних зусиль країн, що розвиваються, у вирішенні найбільш важливих проблем їхнього економічного, в тому числі й промислового розвитку» [5]. ПРООН, співпрацюючи з людьми на всіх рівнях суспільства, з метою надання допомоги у побудові націй, що могли б ефективно протистояти кризам, стимулює та підтримує такий розвиток, який би слугував на користь покращення якості життя кожного [6]. Відповідно до Стратегічного плану на 2014–2017 рр., діяльність ПРООН спрямовується на впровадження шляхів до сталого розвитку (охоплюючи сталий доступ до енергії та підвищення енергоефективності); побудову та зміцнення інклюзивного ефективного демократичного управління;

досягнення такої еластичності (стійкості) в розвитку (resilience-building), яка б створювала можливості для швидкого та ефективного відновлення у зв'язку з можливими кризами, зумовленими тими чи іншими конфліктними ситуаціями або стихійними лихами [7].

В наступному енергетична криза кінця 60-х – початку 70-х років, що стала поштовхом для активізації зацікавленості міжнародної спільноти в пошуку можливих альтернатив традиційним джерелам енергії, результувала створення низки міжнародних енергетичних установ. Таким чином, до мандату створеного ЕКОСОП у 1970 р. Комітету з природних ресурсів увійшли й питання енергетики [8, с. 1562].

Програма ООН з навколишнього середовища (ЮНЕП) була створена у 1972 р. [9] за результатами Стокгольмської конференції щодо питань навколишнього середовища. Програма реалізує діяльність за шістьма наскрізними тематичними пріоритетами: зміна клімату; стихійні лиха та конфлікти; управління екосистемами; екологічне управління; шкідливі речовини та небезпечні відходи; ефективність використання ресурсів – стале споживання та виробництво. У сфері пом'якшення змін клімату Програма надає підтримку державам щодо переходу до більш енергоефективних практик використання та збереження енергії, щодо експлуатації чистих енергетичних ресурсів, фокусуючись на відновлюваній енергетиці та оптимізованому управлінні земельними ресурсами [10].

1975 р. ознаменував заснування Університету ООН (УООН) – міжнародного співтовариства вчених, на яких покладалися завдання щодо реалізації досліджень важливих глобальних проблем життя, розвитку та добробуту людства, що підпадають під компетенцію ООН та її установ; підготовки аспірантів та розповсюдження знань з метою виконання завдань та застосування принципів Уставу ООН (пп. 1 та 2 ст. 1 Уставу УООН) [11]. За ініціативою ЕКОСОП Університет мав долучитися до вивчення можливих шляхів застосування геотермальної та сонячної енергії. Слід зазначити, що й на сьогодні діяльність Університету здійснюється в двох широких програмних сферах – мир та управління і навколишнє середовище та розвиток, які включають п'ять тематичних напрямів: мир та безпека; належне управління – від місцевого до глобального; розвиток та скорочення масштабів бідності; навколишнє середовище та сталий розвиток; наука, техніка та суспільство [12].

ЕКОСОП в резолюції № 2119 «Нові та відновлювані енергетичні ресурси» від 4 серпня 1977 р., зазначивши, що останні десятиліття ХХ ст. являють собою період переходу від всесвітньої економіки, головним чином заснованої на нафті, до економіки, що б базувалася на альтернативних, нових та відновлюваних джерелах енергії, акцентувала увагу на можливості проведення міжнародної конференції (за наявності відповідної ініціативи Генеральної Асамблеї ООН) щодо таких нових та відновлюваних джерел енергії, як сонячна та геотермічна енергія, сила вітру, біогаз та енергія припливних хвиль, враховуючи при цьому становище країн, що розвиваються [13].

Значним поштовхом для подальшої кооперації зусиль у сфері відновлюваної енергетики в межах системи ООН слугувала Конференція ООН щодо нових та відновлюваних джерел енергії, що відбулася 1981 р. в Найробі, за результатами якої на підставі Резолюції ГА ООН 37/250 від 21 грудня 1982 р. було створено Комітет з розвитку та використання нових і відновлюваних джерел енергії, а у 1983 р. – Міжвідомчу групу щодо нових та відновлюваних джерел енергії, яка об'єднала представників Секретаріату ООН, Програми розвитку ООН (щодо реалізації галузевих проєктів у цій сфері), Університету ООН (дослідницькі програми), Організації об'єднаних націй з промислового розвитку (біопаливо), Програми ООН з навколишнього середовища (вплив на навколишнє середовище різноманітних видів палива) [8, с. 1562].

В подальшому непересічне значення для ефективною реалізації рішень Конференції ООН з навколишнього середовища та розвитку 1992 р., яка поміж інших питань приділяла увагу й проблемі альтернативних джерел енергії, мало створення в рамках ЕКОСОП Комісії зі сталого розвитку. Комісія, зокрема, спрямовувала діяльність на зміцнення міжнародного співробітництва та раціоналізації міжурядового механізму прийняття рішень щодо навколишнього середовища та сталого розвитку [14].

Діяльність численних спеціалізованих установ ООН, серед яких ЮНЕСКО (Організація об'єднаних націй з питань освіти, науки і культури), ФАО (Продовольча та сільськогосподарська організація ООН), ВООЗ (Всесвітня організація охорони здоров'я) та ЮНІДО (Організація об'єднаних націй з промислового розвитку), опосередковує ті чи інші аспекти міждержавної взаємодії у сфері відновлюваної енергетики. Незважаючи на те що первісне призначення таких організацій не було пов'язане з природоохоронними цілями, з часом їхня діяльність набула більш екологічно орієнтованого характеру.

Так, завдяки кооперованим зусиллям ЮНЕСКО, ФАО та ВООЗ, а також за участі інших інституцій у вересні 1968 р. в Парижі відбулася конференція, присвячена питанням науково обґрунтованого раціонального використання та збереження ресурсів біосфери, що стала першим всесвітнім зібранням міжурядового рівня, на якому були прийняті численні рекомендації стосовно проблем навколишнього середовища та підкреслювалася їх зростаюча важливість та глобальна природа [15]. Ця подія послугувала відправною точкою на шляху подальшої консолідованої взаємодії держав у сфері захисту навколишнього середовища. У Заключній доповіді Конференції містилася вказівка на необхідність невідкладного створення ЮНЕСКО у співпраці з усіма зацікавленими організаціями спеціальних робочих груп з метою реалізації міжнародної програми, присвяченої вивченню взаємодії людини та біосфери [16, с. 14–15]. Результатом чого стало започаткування ЮНЕСКО в 1971 р. Програми «Людина і біосфера», завданням якої поряд з іншими цілями було забезпечення базового добробуту людей та придатного для життя навколишнього середовища в умовах

швидкої урбанізації та споживання енергії як рушійних сил екологічних змін [17]. Незважаючи на те що функціонування Програми базувалося на здобутках академічних наук, очікувалося, що результати здійснюваної діяльності знайдуть своє практичне застосування [18, с. 97–98].

Крім цього, до наріжних сфер діяльності ЮНЕСКО належать питання екології та комплексного вивчення природних ресурсів, океанографії та морського середовища, реалізація Міжнародної програми геологічної кореляції, а також Міжнародної гідрологічної програми, захист культурних та природних надбань, підготовка персоналу у сфері управління ресурсами навколишнього середовища, розвиток загальної екологічної освіти [19, с. 136]. Головна увага Організації приділяється створенню потенціалу в таких сферах, як охорона всесвітнього природного спадку; стале використання природних ресурсів, у тому числі водних; управління навколишнім середовищем; вплив кліматичних змін на відновлювані джерела енергії [20, с. 485]. Оскільки для найбільш успішного впровадження відновлюваних технологій необхідно є кваліфікована робоча сила, започаткована ЮНЕСКО Глобальна освітня програма у сфері відновлюваної енергетики спрямовується на обмін знаннями та передовим досвідом з метою розширення використання та застосування відновлюваних джерел енергії [21, с. 6].

Створена в 1948 р. ВООЗ ставила за мету досягнення всіма народами якомога вищого рівня здоров'я, акцентуючи увагу на тому, що здоров'я є станом абсолютного фізичного, душевного та соціального благополуччя [22, с. 1–2]. З часом Організація розпочала дослідження впливу різноманітних екологічних факторів на добробут людини. Так, у Дванадцятій загальній програмі роботи на 2014–2019 рр. зазначається, що саме зміна клімату в багатьох частинах світу буде ставити під загрозу фундаментальні вимоги до здоров'я, включаючи чисте міське повітря, безпечну питну воду та харчові продукти в достатньому обсязі, захист від надзвичайних погодних явищ та адекватні житлові умови [23, с. 10–11]. При цьому саме обумовлені станом навколишнього середовища фактори ризику складають приблизно одну чверть тягаря глобальної охорони здоров'я [24, с. 50]. Зокрема, щороку близько 3,3 млн. смертей людей пов'язується із забрудненням атмосферного повітря, однією з причин якого є неефективне та нераціональне використання енергетичних ресурсів. Забезпечення доступу до сучасних джерел енергії, використання яких супроводжується меншими викидами шкідливих речовин, може слугувати на користь здоров'ю мільйонів людей сьогодні та сприятиме йому в довгостроковій перспективі шляхом відвернення подальших кліматичних змін [25, с. 1–2].

Завдання щодо підвищення рівня життя народів, поліпшення ефективності виробництва та розподілу всіх продовольчих і сільськогосподарських продуктів, покращення умов життя сільського населення задля досягнення прогресивного зростання світової економіки та забезпечення свободи людства від голо-

дупокладаються на створену в 1945 р. Продовольчу та сільськогосподарську організацію ООН [26]. Сьогодні Організація приділяє особливу увагу сталому розвитку як у сільському господарстві, так й щодо використання лісів та морських ресурсів. У 2007 р. в межах ФАО створено Департамент управління природними ресурсами та охорони навколишнього середовища, на який покладаються повноваження з надання консультацій та забезпечення необхідними знаннями щодо впровадження сталого використання природних ресурсів Землі, вдосконалення заходів реагування на глобальні екологічні проблеми, що впливають на сільське господарство та продовольство (зміна клімату та деградація земель), оцінки можливостей та викликів у сфері біоенергетики, забезпечення передачі та розширення знань, необхідних для досягнення вказаних цілей [27]. Зокрема, відділ Департаменту з питань клімату, енергії та землекористування надає підтримку державам щодо реалізації заходів з пом'якшення наслідків змін клімату, розвитку адаптивних можливостей сільського, лісового господарств, рибальства до таких змін; виконує функції координаційного центру з організації та сприяння міждисциплінарному й глобальному доступу до біоенергетики [28].

Місією ЮНІДО є прагнення скоротити масштаби бідності за допомогою інклюзивного та сталого промислового розвитку, який би ґрунтувався на екологічно виправданих засадах. Діяльність Організації реалізується за трьома напрямками: зниження бідності завдяки виробничій діяльності; створення торговельного потенціалу; енергетика та навколишнє середовище. Так, в рамках третього сектору ЮНІДО надає підтримку щодо ефективного та низьковуглецевого виробництва; доступу до чистої енергії у виробничих цілях; нарощування потенціалу для реалізації багатосторонніх природоохоронних угод.

Не можна оминути в межах дослідження діяльність Всесвітньої метеорологічної організації (ВМО), чії програми діють у відповідності з Порядком денним на XXI ст. (Agenda 21) та на користь реалізації рішень, прийнятих на Конференції Сторін Рамкової Конвенції ООН про зміну клімату. У 1988 р. ВМО та ЮНЕП стали співзасновниками Міжурядової групи експертів зі зміни клімату, головними завданнями якої є оцінка наукової інформації і формування реальних стратегій реагування на зміни клімату. ВМО і сьогодні продовжує з останньою тісну співпрацю щодо дослідження кліматичних умов, від яких в значній мірі залежать різні форми виробництва енергії, у тому числі гідроенергетика, енергія біомаси, сонячна та вітрова енергія.

Головними напрямками роботи програм ВМО в енергетичному секторі є: надання інформаційних матеріалів на потребу служб та організацій енергетичного сектору (вона сприяє використанню погоди і клімату для управління ризиками і розвитку ефективних стратегій адаптації систем енергетичного сектору); надання інструктивного матеріалу та реалізація навчальних семінарів і демонстраційних проєктів, спрямованих на використання інформації про

клімат у розвитку нових і відновлювальних джерел енергії; розробка кліматичних індексів для енергетики, які б відображали «чутливість клімату» в різних енергетичних підгалузях; підтримка та заохочення участі суб'єктів енергетичного сектору у регіональних та національних форумах стосовно кліматичних перспектив [29].

Водночас у межах системи ООН існує Механізм «ООН-Енергетика», головним завданням якого є забезпечення узгодженості діяльності організацій ООН в енергетичній сфері та надання підтримки державам щодо переходу до сталої енергетики. Це завдання реалізується у межах трьох «кластерів» з двома організаціями ООН на чолі: 1) доступ до енергії (Департамент економічних та соціальних відносин ООН та ПРООН за підтримки Світового банку); 2) відновлювана енергетика (ФАО та ЮНЕП за допомоги ЮНЕСКО); 3) енергоефективність (ЮНІДО та Міжнародна агенція з атомної енергетики) [30].

Однак необхідно визнати, що ефективний перехід до відновлюваної енергетики та екологічно орієнтованої економіки неможливий поза діяльності міжнародних фінансових інституцій. Важливу роль у мобілізації ресурсів для стимулювання відновлюваної енергетики в межах ООН відіграє група Світового банку, що об'єднує декілька спеціалізованих установ, діяльність яких у сфері захисту навколишнього середовища складає один із шести головних принципів місії Світового банку стосовно зменшення бідності та досягнення сталого розвитку [20, с. 488]. У 1991 р. за ініціативою останнього в якості експериментальної програми було створено Глобальний екологічний фонд (ГЕФ), реорганізований у 1994 р. в самостійний фінансовий механізм для надання грантів та кредитів державам з метою реалізації проєктів, спрямованих на вирішення глобальних екологічних проблем [31, с. 11–12]. Саме ГЕФ є фінансовою основою реалізації цілої низки конвенцій: Конвенції ООН про охорону біологічного різноманіття, Рамкової Конвенції ООН про зміну клімату, Стокгольмської конвенції про стійкі органічні забруднювачі, Мінаматської конвенції про ртуть і т. д.

Висновки. Виходячи з вищевказаного, слід зазначити, що діяльність органів та спеціалізованих установ ООН у сфері відновлюваної енергетики від свого початку мала переважно похідний характер стосовно первісних функцій зазначених інституцій. Залученню вказаної проблематики в контекст їхньої діяльності слугувала низка факторів: усвідомлення нерозривності ефективності економічного розвитку та стану навколишнього природного середовища; визнання негативних змін у навколишньому середовищі проблемою, вирішення якої має бути провідним у контексті діяльності кожної установи в рамках системи ООН; руйнівні наслідки енергетичної кризи як один з вирішальних факторів, що ознаменував пошук альтернатив традиційним джерелам енергії.

На сьогодні будь-яка з існуючих міжнародних спеціалізованих організацій у вказаній сфері не може конкурувати з ООН за глибиною дослідження, масштабністю планування, ефективністю впрова-

дження проєктів, в тому числі фінансових ініціатив у сфері відновлюваної енергетики.

Саме завдяки діяльності ООН держави звернули увагу на численні проблеми, пов'язані з негативними наслідками використання традиційних джерел енергії для навколишнього середовища, нестабіль-

ність будь-яких економічних систем, що базуються на експлуатації викопних енергоресурсів, завдяки чому переважна більшість країн продемонструвала готовність не тільки декларувати свої конструктивні наміри щодо енергетичного переходу, але й взяти на себе реальні зобов'язання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Право международных организаций : [учебник для бакалаврата и магистратуры] / Под ред. А. Х. Абашидзе. – М. : Издательство Юрайт, 2014. – 687 с.
2. Білоцький С.Д. Роль міжнародного права у розвитку екологічної альтернативи сучасній енергетиці / С.Д. Білоцький // Альтернативна енергетика і енергетична безпека в міжнародному і національному праві. Тематичний додаток до Українського щорічника міжнародного права. – К. : Фенікс, 2012. – С. 11–130.
3. Макарова Т.И. Доктрина международного права окружающей среды: формирование, основы, содержание / Т. И. Макарова // Евразийский юридический журнал. – 2013. – № 10(63). – С. 51–54.
4. A/RES/1831 (XVII). Экономическое развитие и охрана природы [Электронный ресурс]. – Режим доступа : [http://www.un.org/ru/documents/ods.asp?m=A/RES/1831\(XVII\)](http://www.un.org/ru/documents/ods.asp?m=A/RES/1831(XVII)).
5. A/RES/2029 (XX). Объединение Специального фонда и Расширенной программы технической помощи в Программу развития ООН [Электронный ресурс]. – Режим доступа : [http://www.un.org/ru/documents/ods.asp?m=A/RES/2029\(XX\)](http://www.un.org/ru/documents/ods.asp?m=A/RES/2029(XX)).
6. A world of development experience / Офіційний сайт UNDP [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.undp.org/content/undp/en/home/operations/about_us.
7. Changing with the World. UNDP Strategic Plan: 2014-2017 / Офіційний сайт UNDP [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.undp.org/content/dam/undp/library/corporate/UNDP_strategic-plan_14-17_v9_web.pdf.
8. Encyclopedia of the United Nation and international agreements / Edmund Jan Osmańczyk ; edited and revised by Anthony Mango. – 3rd. ed. – London : Routledge, 2003.
9. A/RES/27/2997. GA Resolution 2997 (XXVII). Institutional and financial arrangements for international environmental cooperation [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.un-documents.net/a27r2997.htm>.
10. United Nations Environment Programme. Medium-term Strategy 2010-2013 / Офіційний сайт UNEP [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.unep.org/PDF/FinalMTSGCSS-X-8.pdf>.
11. A/9149/Add. 2. Университет Организации Объединенных Наций [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.un.org/Docs/journal/asp/ws.asp?m=A/9149/Add.2>.
12. Университет ООН / Официальный сайт ООН [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.un.org/ru/ga/unu>.
13. E/RES/2119 (LXIII). Новые и возобновляемые энергетические ресурсы [Электронный ресурс]. – Режим доступа : [http://www.un.org/ru/documents/ods.asp?m=E/RES/2119\(LXIII\)](http://www.un.org/ru/documents/ods.asp?m=E/RES/2119(LXIII)).
14. Вспомогательные органы ЭКОСОС. Комиссия по устойчивому развитию / Официальный сайт ЭКОСОС [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.un.org/ru/ecosoc/about/sustdev_commission.shtml.
15. The Biosphere Conference. 25 years later / Офіційний сайт UNESCO [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://unesdoc.unesco.org/images/0014/001471/147152eo.pdf>.
16. Intergovernmental conference of experts on the scientific basis for rational use and conservation of the resources of the biosphere. Final report. Paris 4-13 September 1968. Unesco / Офіційний сайт UNESCO [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://unesdoc.unesco.org/images/0001/000172/017269eb.pdf>.
17. About the Man and the Biosphere Programme (MAB) / Офіційний сайт UNESCO [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.unesco.org/new/en/natural-sciences/environment/ecological-sciences/man-and-biosphere-programme/about-mab>.
18. Martin W. Holdgate. The Green Web. A Union for World Conservation. – Oxon [England] : Earthscan, 2013.
19. Lynton Keith Caldwell. International Environmental Policy. From the Twentieth to the Twenty-First Century. – Third Edition. – Duke University Press, 1996.
20. Международное экологическое право : [учебник] / Отв. ред. Р.М. Валеев. – М. : Статут, 2012. – 639 с.
21. Climate Change. Education for Sustainable Development / Офіційний сайт UNESCO [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://unesdoc.unesco.org/images/0019/001901/190101E.pdf>.
22. Устав (Конституция) Всемирной организации здравоохранения [/ Официальный сайт World Health Organization [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.who.int/governance/eb/who_constitution_en.pdf.
23. Двенадцатая общая программа работы на 2014–2019 гг. Не только отсутствие болезней / Официальный сайт World Health Organization [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://apps.who.int/iris/bitstream/10665/112792/7/GPW_2014-2019_rus.pdf?ua=1&ua=1.
24. Доклад о состоянии здравоохранения в мире, 2013 г. Научные исследования в целях достижения всеобщего охвата населения медицинскими услугами / Официальный сайт World Health Organization [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://apps.who.int/iris/bitstream/10665/85761/1/9789240690868_rus.pdf?ua=1.
25. Health Indicators of sustainable energy in the Context of the Rio+20 UN Conference on Sustainable Development. Initial findings from a WHO Expert Consultation: 17-18 May 2012. / Офіційний сайт World Health Organization [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.who.int/hia/green_economy/indicators_energy2.pdf.
26. Constitution of the United Nations Food and Agriculture Organization / Офіційний сайт Food and Agriculture Organization of the United Nations [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.jus.uio.no/english/services/library/treaties/14/14-01/food-organization.xml>.
27. Natural Resources and Environment. About the NR Department / Офіційний сайт Food and Agriculture Organization of the United Nations [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.fao.org/nr/aboutnr/en>.
28. Natural Resources and Environment. Climate, energy and tenure division (NRC) / Офіційний сайт Food and Agriculture Organization of the United Nations [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.fao.org/nr/aboutnr/nrc/en>.
29. World Meteorological Organization (WMO) / Офіційний сайт UN-Energy [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.un-energy.org/members/wmo>.
30. About UN-Energy / Офіційний сайт UN-Energy [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.un-energy.org/about>.
31. Instrument for the Establishment of the Restructured Global Environment Facility. October 2011 / Офіційний сайт Global Environment Facility [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.thegef.org/gef/sites/thegef.org/files/publication/GEF_Instrument_Oct2011_final_0.pdf.